

Ahtar Gazetesinin İslam Dünyasındaki Başlıca Meselelere Yaklaşımının İncelenmesi

Eyyup Othan

Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Yöneticisi, eyyupothan@hotmail.com

ORCID:0000-0002-8823-3090

Özet

Bu çalışmada *Ahtar* gazetesinin İslam dünyasındaki başlıca meselelere yaklaşımı çeşitli açılardan ele alınmıştır. *Ahtar* gazetesi modern fikir ve anlayışların İran'a aktarımında bir köprü vazifesi görmüş ve Fars kültür havzasını etkilemiştir. Bu etkilenme geniş bir coğrafyada birçok gelişmenin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Batılı demokrasi anlamındaki İran meşrutiyeti bunun en tipik örneğidir. *Ahtar*, yayına başladığı andan itibaren Batı medeniyetinin ulaştığı seviyeyi okuyucularına aktarmaya çalışarak, Doğu toplumlarının içinde bulunduğu duruma çareler önermeye çalışmıştır. Sürekli eğitimin, kültürün, çalışmanın öneminden bahsederek, Doğu toplumlarını Batı'yı örnek almaya çağırmıştır. *Ahtar*, Doğu toplumlarını İslâm dini etrafında birlik olmaya, tefrikadan uzak durmaya ve Batı ülkelerinin izledikleri dış siyasetlere karşı uyanık olmaya çağırmıştır. Bu çerçevede İslam dünyasındaki milli ve dini farklılıkların bir düşmanlık sebebi olarak görülmemesi gerektiği tekitlenerek vurgulanarak bunların tarihte kalması gerektiği, husumet noktası olarak sürdürülmemesi, böyle yapılmazsa zamanın meselelerinden haberdar olunamayacağı ve bu durumun da Avrupalı güçlerin işine yarayacağı ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahtar Gazetesi, Doğu-Batı Medeniyeti, İslam Dünyası

Examination of the Approach of Akhtar Newspaper to the Main Issues in the Islamic World

Abstract

In this study, the approach of Ahtar newspaper to the main issues in the Islamic world has been considered from various angles. Akhtar newspaper has served as a bridge in the transfer of modern ideas and understandings to Iran and has influenced the Persian cultural basin. This influence has paved the way for the emergence of many developments in a wide geography. The Iranian legitimacy in the sense of Western

democracy is the most typical example of this. Akhtar has been trying to convey to his readers the level reached by Western civilization since the moment he started publishing, and has tried to propose solutions to the situation in which Eastern societies are located. Speaking about the importance of continuing education, culture, and work, he called on Eastern societies to follow the example of the West. Akhtar called on Eastern societies to unite around the religion of Islam, to stay away from serialization and to be vigilant against the foreign policies pursued by Western countries. In this context, it was emphasized that national and religious differences in the Islamic world should not be seen as a cause of hostility, and that they should remain in history, not be maintained as a point of hostility, if this is not done, the issues of the time cannot be informed and this situation will be useful to the European powers.

Key Words: Akhtar Newspaper, East-West Civilization, the Islamic World

Giriş

Fransız Devriminden sonra süregelen savaşların sona ermesiyle Avrupalı tüccarlar daha önce görülmemiş şekilde İslam dünyasına akın etmişlerdi. Sanayi devriminin ürünleri ucuz dokuma ve madeni eşya tüketim örneklerinde büyük değişimler yaratıyor, yerel el sanayinin zayıflamasına yol açıyordu. Avrupa ticaret sermayesinin gelmesiyle İslam dünyasının eskiden kendine yeterli ekonomileri dünya ekonomik sistemine dâhil edilmişlerdi. Avrupa'nın sanayileşmiş devletleri ucuz hammadde ve gıda ürünü açlığını gidermek için Ortadoğu'nun belirli bölgeleri, uzmanlaşmış tarımsal ürün ihracatçıları oldular. Böylece Ortadoğu, dünya çapındaki ekonomik sisteme bağımlı bir bölge, ham tarım malları sağlayıcısı ve Avrupa'nın mamul mal tüketicisi olarak girdi.¹

Sonuç itibarıyla XIX. yy.da hem ekonomik hem de siyasi olarak İslam dünyası eski güç ve kudretini kaybetmişti. Bunun yarattığı bunalım İslam dünyasında bir kırılmaya yol açacak, İslam toplumlarında özellikle Fransız devriminden kaynaklı fikirler etkili olmaya başlayacaktı. Bu İslam dünyası açısından bir ilki ifade ediyordu.²

Ahtar Gazetesinde Şark Meselesinin Yansımaları

Şark Meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'nu dağılmasıyla birlikte, Avrupa devletlerinin onun

¹ Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, s. 69.

² Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 41.

toprakları üzerinde pay alma yarışına, bazı Avrupalı yazarların verdiği isimdir.³

Diğer bir tanımlamayla ise Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılması maksadı ile Yakın ve Ortadoğu bölgeleri için yürütülen bu faaliyetler “Şark Meselesi sorunu olarak adlandırılmaktadır.⁴

Bu devletlerden Rusya'nı hedefi İstanbul ve Boğazları ele geçirip, sıcak denizlere inmektir. Rus yöneticiler ülkelerini öteki Avrupa devletleriyle yarışabilecek konuma getirebilmek için bunu gerekli görüyorlardı. Fransa ise, sömürgelerini 18. yy'da İngiltere'ye kaptırdıktan sonra, gücünün dünyanın uzak bölgelerine değil, daha yakın olan ve ilişki içinde bulunduğu Kuzey Afrika ile Ortadoğu'yu genişleme bölgesi olarak belirlemiştir.⁵

Osmanlı Devleti, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu üzerinde bulunmasına rağmen, İngiltere bu devletin durumuyla fazla ilgili değildi. Çünkü Osmanlı Devleti güçlü idi ve sınırlarını koruyabiliyordu. Aynı zamanda İngiltere'nin sömürgelerine giden yolu da korumuş oluyordular. Ancak, Fransız Devrim Savaşları sırasında Fransa, İngiltere'yi en nazik yerinden vurmaya amacı ile Mısır'a asker çıkarınca, İngilizler Osmanlı Devleti'nin yeterince güçlü olmadığını ve Hint deniz yolunun güvenliğini tek başına sağlayamayacağını anladılar. Ve bundan sonra Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul'a, Fransa'nın da Ortadoğu'ya yerleşmelerini önlemek amacıyla Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyup kollayan gerekirse bunun için güç kullanmaktan çekinmeyen bir dış siyaset izlemeye başladı.⁶

Mısır'ın Fransızlar tarafından işgalinden başlayarak, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ve bu duruma Rusya'nın müdahil olması, buna karşın Rus nüfuzunun artmasından endişe eden İngiltere ve Fransa'nın müdahalesiyle Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın imzalanması, daha sonra ortaya çıkan Boğazlar Sorunu ve 1841 Boğazlar Sözleşmesi, Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması ve daha sonra Rusya'nın etkisiyle Balkanlar'daki karışıklıklar, değişen İngiliz siyaseti, Osmanlı Devleti'nin değişen İngiliz siyaseti karşısında yalnızlıktan kurtulmak için Almanya ile ilişkilerini geliştirmek istemesi ve Almanlara çeşitli imtiyazlar tanınması, Balkan Savaşları ve nihayet Birinci Dünya Savaşı hep Şark Meselesinin değişik veçheleri olmuştur.⁷

³ Halûk Ülman, , “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları 1985, c. 1, s. 272.

⁴ Mustafa Küçük, “Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasî Vaziyeti”, *Yeni Türkiye*, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları 2000, c. 31, s. 202.

⁵ Halûk Ülman, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 1, s. 272.

⁶ Halûk Ülman, , “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 1, s. 273-274.

⁷ Halûk Ülman, , “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* c. 1, s. 273-279.

Fransa, İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya gibi devletlerinin gerek birbirleriyle olan rekabetleri, gerekse Osmanlı üzerinde nüfuz sahibi olma amacıyla güttükleri “Şark Meselesi”; özellikle 19.asrın ikinci yarısından itibaren Rusya’nın istilâ siyaseti ile diğer Batılı devletlerin buna karşı kendi menfaatlerini koruma çabasına sahne olmuştur, Osmanlı Devleti ise buna karşı Avrupa devletleri arasındaki ihtilaflardan yararlanıp “Denge” siyaseti uygulamaya çalışmıştır. Bu denge siyaseti özellikle II. Abdülhamit döneminde başarıyla tatbik edilmiştir.⁸

Ahtar gazetesi, “Şark Meselesi” konusuna ilk kapanışından sonra çıktığı altmış birinci sayıda genişçe değinmiştir. *Ahtar*, meseleyi neticeleri itibariyle itina ile izlenmesi gereken bir durum olarak görür. Ve konuyu ele alma sebebi olarak, son dönemlerde “Şark Meselesi” ile bağlantılı dünya tarihi açısından büyük olayların meydana gelmesini sayar.⁹

Bu olaylar Hersek İsyanı (1875-1876), Bulgar İsyanı (1876), Osmanlı- Sırbistan, Karadağ Savaşları ve İstanbul Konferansı idi (23 Aralık 1876-20 Ocak 1876).¹⁰

Osmanlı Devleti’nin altı asırdan uzun bir süredir, geniş bir alanda, doğuya ve batıya yayılmış olarak varlığını sürdüren büyük bir İslam devleti olduğunu belirten *Ahtar*, dünyanın değişik yerlerindeki on milyonlarca müslümanın kalplerinin bu devletle birlikte olduğunu ve onun bekâ ve devamını istediklerini belirtir.¹¹

Daha sonra Kırım savaşından bahsederek, bu savaşta Ruslara karşı Avrupa devletlerinin Osmanlının yanında yer aldığını, savaşta Rusya’nın mağlup olduğunu belirterek, savaş sonrası yapılan Paris anlaşması ile Avrupa devletlerinin ayrı ayrı ve hep birlikte Osmanlı devletinin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne kefil olduklarını ifade etmiştir. Yine anlaşma ile kendi içlerinden veya dışarıdan Osmanlı devletine bir saldırı olursa bunu kedilerine yapılmış gibi kabul edeceklerini beyan etmişlerdir.¹²

Makalenin devamında Rusların kısa bir süre geçtikten sonra anlaşmanın maddelerine uymamak ve maddeleri ortadan kaldırmak için harekete geçtikleri ve Alman-Fransız savaşından yararlanarak, anlaşmanın Karadeniz ile ilgili olan savaş gemisi bulundurmama maddesini aradan çıkardıklarını, aynı zamanda demir yolları yaptıkları, askerî eğitime önem verdikleri ve bu konuda önemli adımlar

⁸ Mustafa Küçük, , “Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyet’e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti’nin Siyasî Vaziyeti”, *Yeni Türkiye*, c. 31, s. 211.

⁹ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S.61, s. 1.

¹⁰ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi 2009, 466-473; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, 321-331.

¹¹ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S.61, s. 1.

¹² *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S.61, s. 2.

attıklarını belirtir.¹³

Osmanlı devletinin de bu durumu dikkatle takip ettiğini belirten *Ahtar*, onunda borç almak pahasına Ruslara karşı bir savaş için hazırlıklara giriştiğini, askeri gücünü artırarak kendisini savunabilecek duruma getirdiğini yazar. Bunu yaparken de anlaşma yaptığı diğer devletlerden kendisine bir fayda gelmeyeceği bilinciyle hareket ettiği yine ifade edilir.¹⁴

Makalede Ruslarında Osmanlı'da olup bitenden habersiz olmadıkları belirtilerek, özellikle Osmanlı içinde bulunan azınlıkları kullanarak Osmanlı'yı zor durumda bırakmaya çalıştığı, buna karşın devletin yeterince önlem almadığı, Sırbistan ve Bulgaristan'da Rusların, Bosna-Hersek'te ise üç devletin Prusya, Avusturya ve Rusların birlikte hareket ederek karışıklıklar çıkardığı ifade edilmiştir. Ve bu üç devletin Berlin'de bir araya gelerek anlaşmaları ve toplantı da Rus temsilcisinin "Şark Meselesi"nin esasını ifade ederek, Türklerin Rumeli'den atılması gerektiğini ifade ettiklerini beyan etmiştir. Bu devletlerin azınlıkları kullanmaktaki bir diğer amacında Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak olduğu belirtilmiştir.¹⁵

Ahtar, bu makalede özellikle Avrupa basınının Osmanlı devletinde meydana gelen isyan olaylarını oldukça tarafgir bir şekilde yansıttığını ifade eder. Buna göre gerek Bulgaristan'da gerekse Bosna-Hersek'te azınlıkların zulüm altında oldukları, sürekli tahkir edildikleri, kötü muameleye maruz kaldıkları bu yüzden mecbur kaldıkları için isyan çıkardıkları belirtilerek, azıcık bir araştırma ile anlatılanların doğru olmadığı hemen ortaya çıkacağı, bu propagandadan amacın Avrupa milletlerini Osmanlı aleyhine çevirmek olduğu beyan edilmiştir.¹⁶

Bu olaylar Batı Avrupa'da özellikle İngiltere'de büyük yankı uyandırmış ve iç siyaset malzemesi haline gelmişti. William Gladstone ve onun liderliğini yaptığı Liberal Parti, olayları Türkleri destekleyen temel rakipleri konumundaki Muhafazakâr Parti lideri Benjamin Disraeli'ye karşı kullanıyordu. Gladstone, Türkleri altmış bin Hıristiyanı öldürmekle ve rakibini de buna göz yummakla suçluyordu. Oysa tarafsız gözlemciler durumun böyle olmadığını belirtiyorlardı.¹⁷

Makalenin devamında Sırbistan ve Karadağ'da bir isyanın çıktığı (1876), Osmanlı devletinin askerî müdahalede bulunduğu ve isyanı bastırdığı, Sırların Avrupa devletlerine başvurarak ateşkes istedikleri, Osmanlı'nın daha fazla ilerlemesini istemeyen Rusya'nın devreye girdiği ve

¹³ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S.61, s. 2.

¹⁴ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S.61, s. 2.

¹⁵ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S.61, s. 3.

¹⁶ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S.61, s. 3.

¹⁷ Kemal H. Karpat, Robert W. Zens, I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamid'in Saltanatı (1876-1909)", *Türkler*, c. 12, s. 873.

Osmanlı'ya bir kesin uyarı verdiği, Rusya'nın savaşa dâhil olacağını anlayan İngilizlerin de talebiyle Osmanlı devletinin askeri müdahaleyi durdurduğu ve yine İngilizlerin öncülüğü ile Balkanlardaki meseleleri görüşmek üzere bir konferans toplanmasını kabul ettiğini belirtmektedir. Ancak konferansın Rusya'nın ağır talepleri yüzünden müspet bir netice vermediğini ifade eden *Ahtar*, Rus ordusunun Eflak ve Boğdan sınırı üzerinden Tuna Nehrini geçmek üzere ve Kafkas sınır üzerinden de Anadolu'ya girmek için askeri hazırlıklar yaptığı, buna karşın Osmanlı Devleti'nin de mukabelede bulunmak için hazırlandığını ifade eder.¹⁸

Ahtar, makalenin sonunda bu kadar açıklamadan sonra “Şark Meselesi”nin hallolmadığını, yalnızca meselenin bir kısmının üzerinin örtüldüğü ve diğer bir kısmının ise ortaya çıktığını belirterek, asıl hesaplaşmanın yakında vuku bulacak bir Osmanlı-Rus savaşı ile olacağını ifade etmektedir.¹⁹

Ahtar Gazetesinin Şii-Sünnî Kavramına Bakış Açısı

Arapçada Sünnî terimi peygamberin ve çoğunluğun sünnetini takip eden halk demek olan ehlisünnet ve-l cemaatten gelir; Şiilik de, Ali bin Ebu Talib'in taraftarları anlamındaki Arapça şiat'ül Ali ifadesinden gelir.²⁰

Şiilik ve Sünnilik arasındaki ana çekişme noktası Peygamberi halefinin kim olacağı ve onun ne gibi niteliklere sahip olacağı meselesidir. Sünnilik için, halifenin işlevi, İslâm'ın sınırlarını korumak, barışı ve güvenliği sağlamak, kadıları atamak ve benzerleridir. Şiiler için ise, böyle bir kişi bunlar yanında İslâmi Hukuk'un derin bilgisine de Kur'ânın ve Peygamberî öğretinin Bâtını bilgisine sahip olmalıdır. Bu nedenle halife seçilemezdi; ama ilahi buyrukla Peygamber tarafından seçilmiş olmak zorundaydı. Şiiler, bu tayinin, Peygamber hac için gittiği Mekke'den Medine'ye dönerken “Gadir-i Hum” adı verilen bölgede meydana geldiğine inanır. Şiilere göre Peygamber tarafından seçilen kişi Ali'ydi; böylece onu ilk imam olarak düşünürler.²¹

Daha önce ifade ettiğimiz gibi İran Safevî hanedanlığıyla birlikte resmi olarak İslam dünyasının diğer bölgelerinden farklı bir mezhebi devlet teşkilatlanmasına esas olarak kabul etmişti. Bu

¹⁸ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S.61, s. 4-5.

¹⁹ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S.61, s. 5.

²⁰ Seyyid Huseyn Nasr, *İslâm'ın Kalbi*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2002, s. 52.

²¹ Seyyid Huseyn Nasr, *İslâm'ın Kalbi*, s. 52.

mezhep Caferilikti.(Şiilik)²² İran’da hüküm süren Safevî hanedanlığının devletin resmi mezhebi olarak Şiiliği kabul etmesi, Osmanlı-Safevî mücadelesine mezhebi bir yön katmış ve her iki ülkenin tarihsel bilincinde de derin izler bırakmıştır. Dolayısıyla *Ahtar*’ın bu konuya değinmemiş olması düşünülmezdi. Daha ilk çıktığı sayıda bu hususa dikkat çekerek yayınlanış amacının dini farklılıkları gözetmeksizin düşünce birliği oluşturmak olduğunu söyler.²³

Yine *Ahtar* “*İttifâk Der Kârhâ Be Ferâhûr-i Ehemmiyet*” [Öneminden Dolayı İşlerde Birlik] adlı yazıda aynı ülkede yaşayan insanlar arasında mezhep ve meşrep farklılıklarının olabileceği, ancak bu farkın birlik ve dayanışmaya engel olmayacağı vurgulanmış, din birliğinin medeniyet ve ilerleme için gerekli vasıtayı verdiği belirtilerek bu bilinçle vahdet içinde olunmasından söz edilmiştir.²⁴

Ahtar gazetesini mezhep farklılıklarına da değinmiştir. “*Der İncâ Faslî Be Kemâl-i Efsûs Bâyed Nevešt*” [Burada Büyük Teessüfle Bir Bölüm Yazmak Zorundayız] başlıklı yazıda İstanbul’da yayınlanan “*Behçetüil-fetâvî*” isimli kitaptan bahsedilerek bu kitapta acem serpuşu takanın nikâhının boş olduğuna dair bir fetvanın olduğu belirtilerek, bu fetva eleştirilir. Serpuşla nikâh arasında bir irtibat bulunmayacağı vurgulanarak acem serpuşunu İran’da yalnızca Müslümanların değil, Mesihî, Mecusi ve Yahudilerinde taktığı belirtilerek bunun Osmanlı tebaası tarafından takılan fes hükmünde olduğuna işaret edilir. Bu fetvanın cahillik ve taassuptan kaynaklandığı yine bu yazıda ifade edilir.²⁵

Yine aynı yazıda Çaldıran savaşından beri İranlıların Kızılbaş olarak isimlendirildikleri, İslam dışı sayıldıkları, hatta Kızılbaşlara nispet edilen vasıflar bakımından onların kâfirden bile beter sayıldıkları ifade edilmiş, bununla da yetinilmeyip katl edilmelerine ferman verildiği, bunu yapacak askerlerin büyük bir şecaat örneği olacakları yazıldığı vurgulanarak bu tür iftiraların İslam milletleri arasında büyük nifak tohumları meydana getirdiği, geniş halk kesimlerini birbirine düşman ettiği belirtilmiştir.²⁶

Yine aynı yazının sonunda serpuş meselesine tekrar değinilerek bu konu ile ilgili fetvanın hangi hadislere dayandığı sorgulanarak fetvanın İslami meşrutiyeti tartışmaya açılmış ve peygamberin acem serpuşu ile ilgili herhangi bir sözü olmadığı belirtilmiştir.²⁷

²² Seyyid Huseyn Nasr, *Modern Dünyada Geleneksel İslam*, s. 57-58.

²³ *Ahtar*, 17 Ocak 1876 (16 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.1, s. 1

²⁴ *Ahtar*, 25 Ocak 1876 (28 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.9, s. 1

²⁵ *Ahtar*, 28 Kasım 1877, (22 Zilhicce 1294), Yıl 3, S.64, s. 477.

²⁶ *Ahtar*, 28 Kasım 1877 (22 Zilhicce 1294), Yıl 3, S.64, s. 477.

²⁷ *Ahtar*, 28 Kasım 1877 (22 Zilhicce 1294), Yıl 3, S.64, s. 477.

Aynı sayıda “*Sitayeş-i Acem*” [Aceme Övgü] adlı yazıda Ruh-u Beyan isimli tefsirde İsmail Hakkı Bursevî'nin bir Kur'an ayetini tefsir ederken Peygamber efendimizin bu ayette kast edilen milletin Acem milleti olduğunu söylediği, ashabından Selman-ı Farisi'yi işaret ederek, Fars milletinin, imanı yıldızlarda olsa bile ele alacağını söylediğini ifade edilmiştir.²⁸

Yine aynı yazıda peygamber efendimizden bir hadis nakl edilerek, yaradılış bakımından Araplar içinden Kureyş taifesinin, Acemler içinden de Fars kavminin seçkin olduğu vurgulanmış ve böylece İranlılar hakkındaki ön yargılar yıkılmaya çalışılmıştır.²⁹

Yazının devamında bu tür fetvaların İslam milletleri arasında kötü eserler ve tatsız, hazmı güç neticeler oluşturacağı belirtilmiş; oysa bunun yerine bu başkentin bütün Müslümanların işlerinin döndüğü ve birliğinin sağlandığı yer olmalıdır denilerek vahdetin önemi vurgulanmıştır.

Gazetenin bir başka sayısında o dönemde İstanbul'da neşr edilen “*Vakit*” gazetesinde çıkan bir yazıya değinilerek, gazete şiddetli bir şekilde tenkit edilmiştir. Yazıda gazete yazarının görevinin sınırlarını aşarak vazifesi olmayan konulara girdiği belirtilerek bunun yanlış olduğu belirtilmiştir. Birlik ve beraberlik amaçlanıyorsa bunun yolunun Şia mezhebini tahkir etmek ve Safevî hükümdarlarını kötülemekle olmayacağı vurgulanmıştır.³⁰

Ahtar Gazetesinin İslam Dünyasındaki Diğer Meselelere Yaklaşımı

İttihad-ı İslâm fikrini savunan *Ahtar* gazetesi yalnızca Osmanlı- İran münasebetleriyle değil, diğer İslam memleketleri ve Müslüman halkların meselelerine de bigâne kalmamış, imkânları ölçüsünde okuyucularını onların durumundan haberdar etmeye çalışmıştır. Daha ilk sayısından itibaren değişik bölgelerle ilgili haberlere yer vermeye başlamıştır.

İttihâd-i İslâm ve Menâfi-i An [İslam Birliği ve Yararları] başlıklı yazıda İngiliz ve Rus tehditleri ele alınarak, bu devletlerin Hindistan, Afganistan ve Türkistan üzerindeki hâkimiyet kurmalarının tehlikeli olacağı belirtilerek, ayrı ayrı bu iki devletin amaçları açıklanmış, özellikle Rus hâkimiyetinin Müslümanlar için daha elim ve feci neticeler doğuracağı çeşitli misaller verilerek suretiyle anlatılmıştır.³¹

Yazının devamında bu devletlerin yarattığı tehde karşı önlem alınması gerektiğinden

²⁸ *Ahtar*, 28 Kasım 1877 (22 Zilhicce 1294), Yıl 3, S.64, s. 478.

²⁹ *Ahtar*, 28 Kasım 1877 (22 Zilhicce 1294), Yıl 3, S.64, s. 478.

³⁰ *Ahtar*, 24 Ocak 1877 (9 Muharrem 1294), Yıl 3, S.2, s. 5-6

³¹ *Ahtar*, 12 Haziran 1879 (13 Cemazeyilahir 1296), Yıl 5, S.24, s. 183-184.

bahsedilerek, bunun için ilk çarenin İslam ülkeleri arasında hakiki bir birlik sağlamak olacağı vurgulanmıştır. Bu birliğin Osmanlı, İran, Afganistan, Türkistan ve İngiliz hâkimiyetindeki Hindistan arasında olacağı, Ruslara karşı İngilizlerinde böyle bir birliğe destek vermeye mecbur oldukları belirtilmiştir.³² Daha sonra Hive Han'ı, Buhara Emiri, Kafkas Müslümanları, Kırım, Çerkezistan ve Lezgistan Müslümanları da sayılmak suretiyle bu birliğin bir parçası sayılmıştır.³³ Makale böyle bir birliğin oluşması için iki noktayı önemli görür. Bunlardan birincisi İslâm hükümdarlarının çalışmaları ki bunun demir yolu yapımında kendini göstermesi gerektiği, Osmanlı, İran Afganistan ve Hindistan arasında ilişkilerin en üst düzeye çıkması için demiryolunun şart olduğu, diğeri ise İslâm ulemasının gayreti olduğu belirtilerek ulemanın mezhebi taassup ve ihtilaflarla mücadele etmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁴

Yine “*Asâkir-i Rusya Der Hokand*” [Rus askerleri Hokant'ta] başlıklı haberde Hokant şehrin Ruslar tarafından işgali anlatılır.³⁵ Bir sonraki sayıda da Hokant'ın tarihi önemi hakkında bilgi verilerek, Rusya'nın burayı işgal etmesinin ona bir şey kazandırmayacağı belirtilerek, Rusların bir amacının da Hindistan'a ulaşmak olabileceği ifade edilir.³⁶

Gazete “*Asya-i Vusta ve Gaflet-i İşân*” [Orta Asya ve Onların Gafletleri] yazıda Doğu milletlerinin onca tecrübeye, Türkistan, Hokand, Hindistan gibi ülkelerin yaşadıkları acı hadiselerle rağmen İngiltere, Fransa, Rusya ve bazı Avrupa ülkelerinin kendilerinin hayrını istediklerini, dostluk kurmak çalıştıklarını zannettiklerini belirterek bunun büyük bir gaflet olduğunu vurgular. Avrupalıların zahiren yardım yapar gibi gözükseler de kendileri daha fazla kazanmayacaklarsa asla bu tür yollara başvurmayacakları ifade edilir.³⁷

Yine aynı yazıda bu durum karşısında doğu milletlerinin zamanın ihtiyaç ve gerekliliklerinin anlayıp buna uygun bir şekilde işlerinin yapmaları gerekir diyerek yol gösterilmeye çalışılmıştır.³⁸

Ahtar gazetesi, Hindistan'la alakalı bir haberde, Hindistan ahalisinin özellikle de Bombay, Kalküta, Delhi gibi yerlerin halkının kardeşlik ve insanlık hukukunun bir gereği olarak Osmanlı devletine yardım topladıklarından bahis edilerek o bölgede çıkan gazetelerin ve ulemanın da bu işe destek verdikleri hatta ulemanın bir teşekkürname yayınladığı ifade edilir. Ulema bu

³² *Ahtar*, 12 Haziran 1879 (13 Cemazeyilahir 1296), Yıl 5, S.24, s. 183.

³³ *Ahtar*, 12 Haziran 1879 (13 Cemazeyilahir 1296), Yıl 5, S.24, s. 184.

³⁴ *Ahtar*, 12 Haziran 1879 (13 Cemazeyilahir 1296), Yıl 5, S.24, s. 184.

³⁵ *Ahtar*, 23 Şubat 1876 (27 Muharrem 1293), Yıl 2, S.28, s. 3.

³⁶ *Ahtar*, 23 Şubat 1876 (27 Muharrem 1293), Yıl 2, S.29, s. 4.

³⁷ *Ahtar*, 11 Haziran 1877 (Cemazeyilahir 1294), Yıl 3, S.44, s. 316.

³⁸ *Ahtar*, 11 Haziran 1877 (Cemazeyilahir 1294), Yıl 3, S.44, s. 317.

teşekkürname de yapılan işin İslam kardeşliği açısından çok önemli olduğu, yaşanılan zamanda Osmanlı devleti dışında Müslümanların korucusunun olmadığı, dolayısıyla mezhep farkı gözetmeksizin yardımların devamının getirilmesini istemiştir.³⁹

Ahtar gazetesi İttihad-ı İslâm'a timsal olması açısından Arapça olarak yayınlanan bu teşekkürnâme'yi Farsçaya tercüme ederek yayınlamıştır.⁴⁰

Yine “*Haberhâ-i Maşrik Zemin*” [Doğu Ülkelerinden Haberler] başlıklı bölümde Hindistan gazetelerinden alıntı yapılarak Belücistan bölgesinde İngilizlerle bölge halkı arasında Bulan nehrinde bir çatışma çıktığı ve Belücistan askerlerinin İngilizleri yenilgiye uğrattığı ve bu savaşta Emir Şir Ali Han'ın da İngilizlere karşı Belücistan kuvvetlerine yardım ettiği yazılmıştır.⁴¹

Aynı sayıda “*Rus ve Hindistan*” yazıda İngiliz gazetelerinin Rusya'nın Orta Asya'daki müdahalesinin sebebini, (Buhara, Hive ve Hokand'ı işgal etmiş ve Afganistan'ı ele geçirmeye çalışıyordu) kendisi için Hindistan'a gidecek bir yol bulma çabası olarak değerlendirdiğini yazıyordu.⁴² Tabiidir ki o dönemde Hindistan, İngiltere'nin tasallutu altındaydı ve İngilizlerin dünya hâkimiyetini devam ettirmesinde ve sanayisine ucuz hammadde sağlamada kilit ülke konumundaydı. Rusya hem İngilizlerin dünya hâkimiyetine meydan okumak hem de bu ucuz hammadde pazarına ulaşmak istiyordu. Bu sebeple Orta Asya ve Kafkasya'yı ele geçirmeye çalışıyordu.

Gazete mezkûr yazının sonunda Hindistan ve oradaki İngiliz idaresinin selameti için, Rusya'ya karşı Osmanlı devletine yardım edilmesi gerektiği salık verilmektedir.⁴³

Ahtar gazetesi “*Ez Ahbarname-i Hindistan*” [Hindistan Gazetelerinden] isimli yazıda çeşitli konulara değinmektedir. İlk olarak Tiflis'te bulunan Ömer Paşa'dan naklen Osmanlı Devleti'nin asıl düşmanın İngiltere olduğu, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin dostu gibi görünüp, onu Avrupa'daki meselelerle meşgul edip, kendisinin yavaş yavaş Arabistan coğrafyasına yerleşmeye çalıştığını, ancak bunun artık Osmanlı Devleti tarafından fark edildiği, izlediği bu tarz siyasetin ona pahalıya mal olacağı, Hindistan'ın en kısa sürede elinden çıkacağı, bunda da en büyük etkenin Osmanlı Devleti'nin işaretiyle İngilizlere karşı ayaklanacak Hindistan Müslümanları olacağı ifade edilmiştir.⁴⁴

³⁹ *Ahtar*, 16 Mayıs 1877 (3 Cemazeyilevvel 1294), Yıl 3, S.29, s. 198.

⁴⁰ *Ahtar*, 16 Mayıs 1877 (3 Cemazeyilevvel 1294), Yıl 3, S.29, s. 198.

⁴¹ *Ahtar*, 25 Haziran 1877 (14 Recep 1294), Yıl 3, S.46, s. 334.

⁴² *Ahtar*, 25 Haziran 1877 (14 Recep 1294), Yıl 3, S.46, s. 332.

⁴³ *Ahtar*, 25 Haziran 1877 (14 Recep 1294), Yıl 3, S.46, s. 334.

⁴⁴ *Ahtar*, 30 Ocak 1878 (26 Muharrem 1295), Yıl 4, S.4, s. 28.

Aynı yazının devamında Afganistan Emir'inin Hindistan'la savaşmak üzere ordu tertip ettiği, Hindistan üzerine sefer çıkmak istediği belirtilmekte ve hareket tarzı şiddetle eleştirilmektedir. Doğu milletlerinin tecrübelerden ders almadığı, Hindistan, Türkistan, Hokand, Kafkasya'nı durumu orta iken hala Müslüman milletlerin birbirleriyle mücadeleye girmeleri ve İngiltere, Rusya gibi devletlerin oyununa gelmeleri bigânelikle tasvir edilmektedir.⁴⁵ Ve Afganistan Emir'ine ordu toplamaya harcayacağı enerjiyi ülkesinin imarına ve gelişmesine harcaması ögüdü verilmektedir.⁴⁶ *Ahtar* gazetesi bu bölgelerle ilgili verdiği haberler ve yaptığı yorumlarda sürekli bu ülkelerin yönetim ve halklarını birliğe davet etmiş ve bu yönde çalışmalar yapmıştır. Tefrikanın zararları, sömürge altına giren Müslümanlar misal verilerek anlatılmaya çalışılmış ve ancak birlik olunur, zamanın ruhuna uygun davranılabilirse batılı devletler karşısında durulabileceği vurgulanmıştır.

Sonuç

Ahtar gazetesi 1876-1896 tarihleri arasında İstanbul'da çıkan bir gazetedir. İstanbul o dönemde Osmanlı Devleti'nin başkenti olduğu kadar, İslâm Dünyası'nın da entelektüel, kültürel ve ilmî başkentiydi. Diğer yandan modern fikir ve kavramların da İslâm dünyasına girişi yine İstanbul üzerinden olmaktadır.

Ahtar böyle bir mekânda İstanbul'da yaşayan İranlı aydınlar tarafından çıkarılmıştır. Bu aydınlar İstanbul'daki ilmî, kültürel ve entelektüel muhitten etkilenmişlerdi. Dolayısıyla *Ahtar*'da serdedilen görüşler büyük ölçüde İstanbul'daki havayı da yansıttığı için dönemin İstanbul'una hâkim olan fikirleri anlamak açısından da bize büyük imkân sunmaktadır.

Ahtar gazetesi İstanbul'da çıktığı dönem içerisinde zaman zaman Osmanlı Devleti'nin desteğini almış, hatta bizzat Saray dahi abone olmak ve nakdî yardım yapmak suretiyle gazeteyi desteklemiştir. *Ahtar* da buna karşılık dönemin Osmanlı siyasetine uygun yazılar neşretmiştir. Bunun en bariz misâlini *Ahtar*'da yayınlanan dış siyasetle ilgili neşriyâta görmekteyiz. Bu neşriyât incelendiğinde II. Abdülhamit döneminde izlenen İttihâd-ı İslam siyasetine muvâfık yazılar dikkat çekmektedir.

Ahtar gazetesi modern fikir ve anlayışların İran'a aktarımında bir köprü vazifesi görmüştür. Tabidir ki bu etki yalnızca İran ile sınırlı kalmamış, bütün bir fars kültür havzasını ki, buraya

⁴⁵ *Ahtar*, 30 Ocak 1878 (26 Muharrem 1295), Yıl 4, S.4, s. 29.

⁴⁶ *Ahtar*, 30 Ocak 1878 (26 Muharrem 1295), Yıl 4, S.4, s. 29.

Afganistan, Hindistan gibi ülkeler de dâhildir, etkilemiştir. Bu etkilenme bu coğrafyalarda birçok hâdisenin vuku bulmasına zemin hazırlamıştır. İran Meşrutiyet'i bunun en tipik örneğidir. Meşrutiyet öncesinde, Meşrutiyet çerçevesinde tartışılan kavramlar *Ahtar* vasıtasıyla ülkeye girmişti. Osmanlı Anayasasının gazete tarafından Farsçaya tercüme edilmesi gazetenin siyasi duruşunu ve yapmak istediklerini göstermesi açısından bize fikir vermektedir.

Ahtar, yayına başladığı andan itibaren batı medeniyetinin ulaşmış olduğu seviyeyi okuyucularına aktarmaya çalışarak, doğu toplumlarının içinde bulunduğu duruma çareler önermeye çalışmıştır. Sürekli eğitimin, kültürün, çalışmanın öneminden bahsederek, doğu toplumlarını batıyı örnek almaya çağırmıştır. Ancak bu örnek almayı teknik ve ilim ile ilgili alanlarla sınırlı tutmuştur.

Ahtar, doğu toplumlarını İslâm dini etrafında birlik olmaya, tefrikadan uzak durmaya ve batı ülkelerinin izledikleri dış siyasetlere karşı uyanık olmaya çağırmıştır. Bu çerçevede İslam dünyasındaki kavmî ve mezhebî farklılıkların bir düşmanlık sebebi olarak görülmemesi gerektiği tekitle vurgulanarak bunların tarihte kalması gerektiği, husumet noktası olarak sürdürülmemesi, eğer böyle yapılmazsa zamanın meselelerinden haberdar olunamayacağı ve bu durumun da Avrupalı güçlerin işine yarayacağı ifade edilmiştir.

Ahtar gazetesinin incelenmesi, bu gazetenin çıktığı dönem itibariyle hem Osmanlı hem de İran da revaçta olan fikri, siyasi, iktisâdi ve sosyal meseleler hakkında birçok bilginin var olduğunu ortaya koymaktadır. Yine gazete mahsusen İran modernleşmesi açısından çok önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir ki İran'daki modern kavramların birçoğu ilk defa *Ahtar* tarafından kullanılmış ve onun vasıtasıyla ülkeye girmiştir.

Kaynakça

Abrahamian, Ervand, *Modern İran Tarihi*, Türkçe terc. Dilek Şendil, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

Ahtar, Tahran, İran İslâm Cumhuriyeti Milli Kütüphanesi Yayınları, 1378/1999.

Akyol, Taha, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1999.

Berkes, Niyazi, *Batıcılık, Ulusçuluk, Toplumsal Devrimler*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2002.

B.O.A., *İrade-i Dahiliye (İ.HD)*, Dosya no: 1129, Gömlek no: 88173.

B.O.A., *İrade-i Dahiliye (İ.HD)*, Dosya no: 1134, Gömlek no: 88501.

B.O.A., *Yıldız Sadaret Resmi Maruzat (Y.A.RES)*, Dosya no: 93, Gömlek no: 12.

Cleveland, L. William, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Türkçe terc. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008.

Ekinci, Nejdet, Türk Basın Tarihinden Kesitler, *Türkler*, XIV, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları (2002), s. 676.

Erat, Muhammed, “Osmanlı’da Alfabe Tartışmaları”, *Türkler*, XV, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları (2002), s. 154-156.

Esaslan, Cezmi, *II. Abdülhamit ve İslam Birliği*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1992.

Hatam, Anja Pistor, “İran and the Reform Movement in the Otoman Empire: Persian Travellers, Exiles and Newsmen Under the Impact of the Tanzimat”, Proceedings of the seconds European Conference of İranian Studies, held in Bamberg, 30th September to 4th October 1991, by the Societas İranologica european, ed. Bert G. Fragner, Christa Fragner, Gherardo Gnoli, Rexene Haag,- Higuchi, Mauro Maggi, and Paola Orsatti, Roma 1995, s.571-572.

Hodgson, M.G.S, *İslam’ın Serüveni*, Türkçe terc. Ercüment Akat, İstanbul, İz Yayınevi, 1993

İsti’lami, Muhammed, *Bu günkü İran Edebiyatı Hakkında bir İnceleme*, Türkçe terc. Mehmet Kanar, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2009.

Kanar, Mehmet, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

Kanar, Mehmet, İran, *DİA*, XXII, (2000), 424-427.

Kara, İsmail, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*, İstanbul, Gerçek Hayat Dergisi, 2005.

Karal, Enver Ziya, “Tanzimat’tan Sonra Dil Sorunu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, II, İstanbul, İletişim Yayınları, (1985), s. 316-319.

Karpat, H.Kemal, “ I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamit’in Saltanatı (1876-1909)”, *Türkler*, XII, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları (2002), s. 873.

Kurtuluş, Rıza, *1906-1911 İran Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010.

Küçük, Mustafa, “Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyet’e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti’nin Siyasi Vaziyeti”, *Yeni Türkiye*, İstanbul (2000), s. 202-211.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Ankara, TTK Yayınevi, 2000.

Lewis, Bernard, *Ortadoğu*, İstanbul, Sabah Kitapları, 2006.

Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.

Mehdevi, A. Hüseyin, *Tarih-i Revabit-i Harici-yi İran*, Tahran, Müessesese-i İntişarat-ı Emirkebir,

1375.

Naskali, Esko, “İran”, *DİA*, XXII, (2000), s. 394-395.

Nasr, S. Hüseyin, *Modern Dünya’da Geleneksel İslam*, Türkçe terc. Sara Büyükduru, İstanbul, İnsan Yayınları, 2001.

Nasr, S. Hüseyin, *İslâm’ın Kalbi*, Türkçe terc. Ahmet Demirhan, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2002.

Onar, Sami, “İslam Hukuku ve Mecelle”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, III, İstanbul, İletişim Yayınları, (1985), s. 580.

Özcan, Azmi, “İttihad-ı İslâm”, *DİA*, XXIII, (2001), 470.

Özgüdenli, Osman, *Ortaçağ Türk İran Tarihi Araştırmaları*, İstanbul, Kaknüs Yayınevi, 2006

Özgüdenli, Osman, “İran”, *DİA*, XXII, (2000), s. 395-396.

Reisniyâ, Rahim, *İran ve Osmanî der Astâne-i Karn-ı Bistom*, Tahran, Neşri Mebna, 1382/2003.

Sasani, Melikhân, *Paytahtın Son Yıllarında bir Sefir*, Türkçe terc. Hakkı Uygur, Klasik Yayınları, 2006.

Saray, Mehmet, *Türk-İran İlişkileri*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.

Şabani, Rıza, *Gozide-i Tarh-ı İran*, Tahran, Merkezi Mutaalat-ı Ferhengi, 1381/2002.

Tahiroğlu, Bülent, “Tanzimat’tan Sonra Kanunlaştırma Hareketi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, III, İstanbul, İletişim Yayınları (1985), s. 592-594.

Tanör, Bülent, “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, I, İstanbul, İletişim Yayınları (1985), s. 10-19.

Tekeli, İlhan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sisteminde Değişmeler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, II, İstanbul, İletişim Yayınları (1985), s. 466-473.

Tunaya, Zafer Tarık, “1876 Kânûn-î Esasîsi ve Türkiye’de Anayasa Geleneği”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, I, İstanbul, İletişim Yayınları (1985), s. 27-32.

Türköne, Mümtazer, “İslamcılık”, *DİA*, XXIII, (2001), s. 60.

Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih, (1789–1994)*, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1995.

Ulman, Haluk, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Dış Politika ve Doğu Sorunu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, I, İstanbul, İletişim Yayınları (1985), s. 272-279.